

PRVI DRVOREDI U SPLITU

FIRST AVENUES IN SPLIT

S. Piplović

SAŽETAK

Grad Split je koncem XIX. stoljeća počeo naglo rasti. Širio se izvan svojih povijesnih okvira i pučkih predgrađa u okolna polja. Taj trend se nastavio naročito nakon prvog svjetskog rata kada je, pripojenjem Zadra Italiji, postao glavnim gradom Dalmacije. Broj stanovnika ubrzano se povećavao. Tada se izgrađuju predjeli Bačvice na istoku i Meje na zapadu ispod park šume Marjana. Ta dva nova atraktivna dijela grada s južne osunčane strane poluotoka uz more dobili su manje zgrade s mnogo zelenila okolo i široke ulice zasjenjene drvoredima. Bačvice su zamišljene kao novi rezidencijalno-rekreativni predjel s hotelima i plažama. Uz parkove na tom području posebno je urbanistički značajan široki bulevar. Počeo se formirati 1933. godine od kupališta prema sjeveru da bi poslije rata u velikom luku zaokružio šire središte grada. Kroz Meje je napravljen put sve do rta Marjana. Obrubljen je redovima zimzelene česmine. Grad se širio i na sjeveroistok u predjel Gripe gdje je probijena nova ozelenjena zaobilaznica prema Omišu. To je današnja Vukovarska ulica. Na sjeverozapad se protegao se u polja prema Skalicama i Spinutu gdje je bila nešto veća gustoća stanovanja.

Sve glavne ulice u tim dijelovima su tada obrubljene stablima pa su pružale poseban ugođaj. Od drveća najviše su se sadili bagremi, sofore, platane, koščele, tamarini i judić. Nakon međunarodnog natječaja 1924. godine Split je dobio svoj prvi Regulacioni plan koji je usmjeravao izgradnju i propisivao upravo takva rješenja.

Posebna pozornost posvećena je luci. Grad se nalazi na dnu velike morske uvale. Taj dio popularno nazvan Riva (Obala hrvatskog narodnog preporoda) je najatraktivniji njen dio, okupljalište građana. Već u doba kratkotrajne francuske uprave početkom XIX. stoljeća produžen je prema zapadu gdje je u

blizini formiran prvi javni park. Koncem XIX. stoljeća tu su bili drvoredi murava, a prolazili težaci sa zaprežnim kolima do svojih vinograda. Ali s obzirom na razvoj turizma, željelo se promijeniti rustični izgled i tom dijelu se željelo dati mediteranski ugođaj. Prostor je proširen i asfaltiran, Povađena su stara stabla i 1922.-1927. zasađeni postupno redovi velikih palma. Do 1930. godine na Rivi je posađeno 84 primjerka različitih vrsta.

Uređivala se i istočna strana zaljeva gdje je bilo pristanište parobroda i željeznička stanica. I tamo su već koncem XIX. stoljeća dugi nizovi bjelogorice. Posebno se na ozelenjavanju tog dijela radilo u novije vrijeme. Duž čitave obale posađene su 1947. godine kostelje. Najkasnije je regulirana zapadna obala u produženju Rive od Matejuške do groblja Sustipan. Tu su bili industrijski objekti, putovi slabi, a obala neuređena. Ona je u vremenu 1936.-1938. godine nasuta i asfaltirana. Uz more je posađen niz palma tako da je postala jedno od najljepših šetališta, naročito po suncu zimi i ljetnih večeri. Poslije drugog svjetskog rata palme su zamijenjene tamarisima koji su bolje odolijevali morskoj posolici.

Tako je Split u razdoblju između dvaju svjetskih ratova u vremenu od samih dvadesetak godina kreativnog razvoja dobio brojne široke ulice s drvoredima. Na mnogim mjestima izrasle u ugodne zasjenjene aleje povezane s drugim zelenim površinama. One su predstavljale okosnicu grada na koju su se spajale ostale prometnice. Stabla su s vremenom izrasla, a sadila su se i kasnije u drugim predjelima.

ABSTRACT

The town of Split began to spread rapidly in the late 19th century. It spread outside its historic frames and suburbs to the surrounding fields. That trend continued particularly after the First World War when Zadar was annexed by Italy and Split became the capital town of Dalmatia. The number of inhabitants was increasing fast. Then the areas Bačvice in the east and Meja in the west below the woods of Marjan began to develop. In these two attractive parts of the town on the southern sunny side of the peninsula along the sea the first houses were built with a lot of greenery around and wide shaded avenues. Bačvice was conceived as a new residential and recreational area with hotels and beaches. In addition to parks of special importance in town planning is

wide boulevard. Its development started in 1933 from the beach to the north rounding up the wider town centre after the war. There was a path from Meja all the way to Marjan promontory. It was bordered by lined of evergreen holm-oak. The town was spreading northeast too the area of Gripe where a new ring-road towards Omiš was built. Today it is Vukovarska street. In the northwest it stretches in the direction of more densely populated Skalinice and Spinut.

All the main streets in those areas were then lined with trees offering special atmosphere. Most frequently planted trees were locusts sophora, plane-trees, hackberry tamarind and aconite. In 1924 Split got its first Regulation plan focusing building and regulating development.

Special attention is given to the harbour. The town lies in a large bay, the past popularly known as Riva (The Quay of the Croatian National Revival), its most attractive part, the meeting place of the town people. In the short period of French administration in the early 19th century it was extended westward where the first public park was developed. In the late 19th century there were avenues of mulberry trees along which people drove in their carts to vineyards. But in view of the development of tourism the ides was to change the rustic look of this area and give it the Mediterranean touch. The place was widened and asphalted. The old trees were pulled down and between 1922 and 1927 rows of large palm-trees were gradually planted. By 1934- 84 different varieties were planted along the quayside.

The east side of the bay with the quay for ships and the railway station was also taken care of by the end of the 19th century long rows of deciduous trees were planted. Recently a lot of work has been done in this area to make it green. Along the whole length of the quayside *celtis sp.* were planted in 1947. The last to be attended to was the western quayside from Matejuska to the graveyard at Sutivan. There were industrial buildings there, the roads were bad and the quayside neglected. Between 1936 and 1938 it was filled up and asphalted. A row of palm-trees were planted, so it became one of the most attractive promenades.

In the period between the two World Wars in only twenty years of creative development Split got numerous wide avenues of trees. They are the backbone of the town connecting other roads. With time the trees have grown and new have been plante in other areas.

PRVI DRVOREDI U SPLITU

Koncem XIX. stoljeća veća pozornost počela se u Dalmaciji posvećivati drvoredima i to njihovoj praktičnoj sadnji te stručnim pitanjima. U to vrijeme učestala je gradnja kolnih putova. Tako su se pojedina naselja bolje povezivala u trgovačke i kulturne svrhe, a i radi turizma koji je bio u začetku. Stoga se nastojalo da prometnice budu po mogućnosti što udobnije za vožnju zaprežnim kolima. Željelo se sadnjom drveća zaštititi putnike od ljetne zapare, ali i pružiti im estetski doživljaj kraja kroz koji su prolazili.

Ipak o tome je malo podataka. U to vrijeme poznat je lijep drvored u Jelsi na otoku Hvaru. Na državnom imanju u Vrani posađeni su redovi jablana vrlo gusto uzduž jaruga za vodu radi obrane od vjetrova.¹ Tada su već postojali u neposrednoj okolini Dubrovnika parkovi koji su se postupno kultivirali. Nastupom 1898. godine počeli su radovi uređenja šetališta na Dančama. Od gradskih vrata Pile prema zapadu pa sve do ispod zida parka bolnice napravljen je široki kolski put. Išao je iznad strme obale s koje se pružao lijep pogled daleko na pučinu. Čitav predjel zasađen je redovima stabala tako da je postao ugodno šetalište. Nakon što je uređena obala u Makarskoj i na njoj su 1892. zasađeni drvoredi.²

U Dalmaciji su se udomaćile palme i njihov se uzgoj posvuda proširio. Sadile su se po privatnim i javnim perivojima te samostanskim vrtovima. Pred glavnim pročeljem Poljodjelske učione posađen je red *Pritschardia* koje su dobro uspijevale.

Drvoreda u gradovima tada još uvijek nema, jer su ulice bile tijesne. Tek nakon što su se počeli širiti izvan bedema u kojima su bili zatvoreni, duž novih prometnica počela su se saditi stabla.

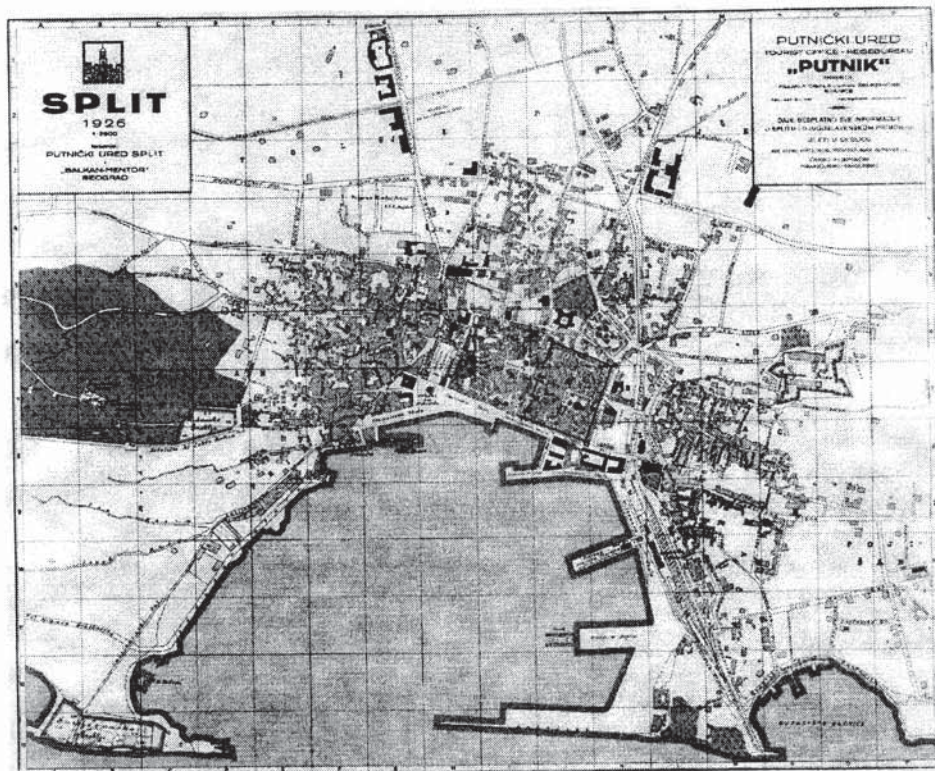
x x x

Split se koncem XIX. stoljeća sastojao od srednjovjekovne povijesne jezgre s djelomično sačuvanim baroknim bedemima i pučkih predgrađa koja su ga okruživala. Odatle su se širili putevi u okolna polja zasađena većinom vinogradima. U gusto izgrađenoj urbanoj strukturi nije bilo uvjeta za uređivanje

¹ Marko Marčić: *Naša flora u drvoredima i parkovima*. Smotra Dalmatinska, Zadar 18. X. i 8. XI 1911. 3.

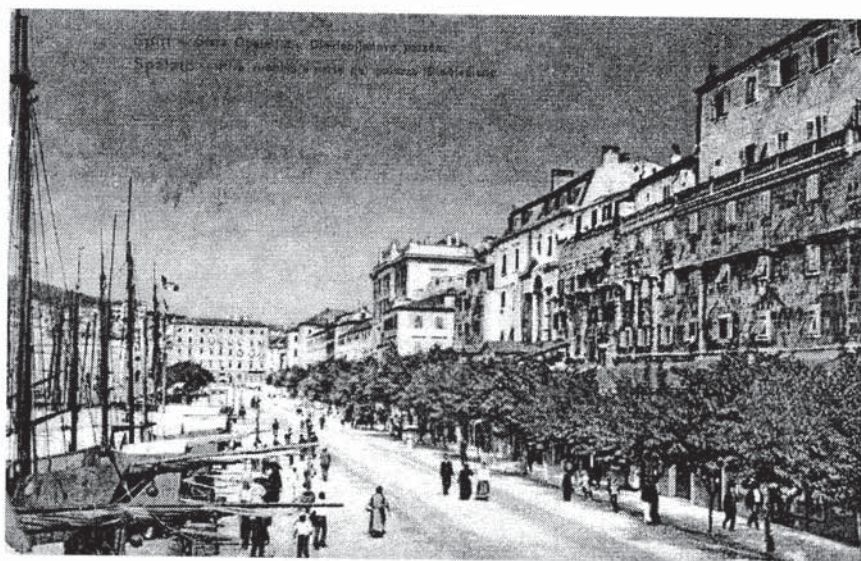
² *Pišu nam iz Dubrovnika*. Jedinstvo, Split 5. IV. 1898. 3. – *Sa strane*. Narod, Split 12. II. 1892.

značajnijih zelenih površina ni drvoreda. Možda ih je nešto i bilo uz puteve izvan grada, ali o tome nema podataka. Grad je bio smješten na dnu prostrane morske uvale. Njene obale su se postupno nasipale i širile. Tako su nastale velike slobodne površine potrebne prometu i rekreaciji koje su nešto kasnije oplemenjene drvoredima. Srednji dio obale zaljeva, popularno zvan Riva, gdje je bila stara luka, dao je produžiti prema zapadu još general Auguste Marmont početkom XIX. stoljeća. Istočna strana je prigodom izgradnje željezničke stanice 1877. godine nasuta zemljanim materijalom iz iskopa i tako je formirana nova velika operativna obala za brodove. Zapadna obala je najkasnije uređena.

1. Plan Splita. Prikazano je stanje nakon prvog svjetskog rata kada se grad počeo ubrzano širiti. Posebno su se izgrađivali predjeli Bačvice na istoku, Meje na zapadu, te Spinut na sjeveru. Tada su se probijale nove široke ulice s drvoredima. Posebna je pozornost posvećena hortikulturnom uređenju obale u luci.

Najstariji podaci o drvoredima u Splitu sačuvani su u planu arhitekta Vicka Andrića iz sredine XIX. stoljeća. Na njemu je ucrtan cijeli tadašnji grad s već napuštenim baroknim bastionima koji su ga okruživali. Na sjevernoj strani ispred utvrda na slobodnoj površini, koja je ranije služila kao brisani prostor, Andrić je predložio uređenje velikih zelenih površina. Na dijelu pojasa između grada i pučkih predgrađa Dobri i Manuš i to na zapadu od bastiona Priuli, gdje je predvidio mali park, proteže se drvored do bastiona Cornaro. Čitav taj bastion trebao je biti obrubljen i ispresijecan pravilnim redovima stabala. Dalje na istok do bastiona Contarini uređen je općinski perivoj, sadašnji Strossmayerov park. Riješen je s eliptičnom stazom s drvećem u četiri reda za tjelesne vježbe đaka okolnih škola. Ulice koje okružuju park s tri strane tj. dijelovi današnje Zagrebačke i Hrvojeve ulice na sjeveru i istoku te prolaz između parka i bastiona na zapadu, također su se trebale zasaditi s po jednim redom drveća. Na južnoj strani pred ulazom u bolnicu planirana su dva reda. Ovaj plan djelomično je ostvaren uz pretežnu sadnju platana.³

Slika 2. Riva središnji i najatraktivniji dio splitske luke, pogled s istoka. Stanje pred prvom svjetskim ratom kada još nije bila asfaltirana, a na njoj rasli drvoredi murava.

³ Duško Kečkemet: Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793-1866. Split 1993. 148 i 149.

Koncem tog stoljeća Split se počeo naglo razvijati. Taj rast je nastavljen naročito nakon prvog svjetskog rata kada je gubitkom Zadra, koji je pripao Italiji, postao novo upravno i kulturno središte Dalmacije. Uspinje se i njegovo gospodarstvo, a stanovništvo raste. To je utjecalo na zahtjev da se njegovo širenje funkcionalno i oblikovno usmjeri. Stoga je 1923. godine raspisan međunarodni natječaj za prvi Regulacijski plan. Odaziv je bio izuzetan. Pobijedio je mladi njemački arhitekt Werner Schürmann iz Haaga.⁴ Pojedini autori su predlagali širenje grada u nove slobodne predjele uz mnogo zelenila. Naročito se u tome isticao rad austrijskog arhitekta Alfreda Kellera koji je predvidio ravne i duge poprečne i uzdužne avenije kao glavne prometne smjerove na koje su se vezivale manje ulice. I duboki usjek željezničke pruge koji je presijecao grad oivičio je drvećem. Shürmannov, kasnije doradeni plan, bitno je utjecao na daljnji razvitak suvremenog Splita.

Slika 3. Izgled Rive prvih godina XX. stoljeća, pogled sa zapada. U prvom planu je monumentalna Bajamontijeva fontana, a dalje se proteže široki prostor omeđen stablima murava

Nakon rata, ionako oskudno, gradsko zelenilo bilo je potpuno zapušteno. Općinsko upraviteljstvo je odmah pristupilo njegovoj obnovi. Sadnice i sjeme

⁴ O planu detaljnije vidjeti u Darovan Tušek: *Arhitektonski natječaji u Splitu 1918-1941*. Split 1994. 32-41.

su se nabavljali iz drugih krajeva države pa i iz inozemstva. Biljke su se skupo plaćale pa je odlučeno osnovati vlastiti rasadnik u predjelu Lovreta. Na novo probijenim ulicama i putevima počelo se sadnjom alejnog drveća.⁵

Grad se stalno širio u okolna polja naročito u pravcu Gripa i Bačvica na istok, Spinuta na sjeverozapad i Meja na zapad pod osunčane šume parka Marjan. Godine 1919. prišlo se gradnji puta preko predjela Gripa. Radilo se o produženju Balkanske ceste (Vukovarska ulica) od novog zavoda Martinis-Marchi na istok u Vrzov dolac.⁶ U tu je svrhu Općina u svibnju raspisala javni natječaj za izvođenje radova. Ta nova ulica ubrzo je postala najšira i najmodernija u Splitu. Imala je dvostruki kolovoz, obostrane pločnike drvoreda.

Od Solinske ceste na njenom ulasku u grad gdje je počinjala Balkanska cesta, u suprotnom smjeru prema zapadu trebalo je ostvariti vezu s predjelom Spinut. Time se planirala još jedna tranzversala grada. Tijekom 1919. prihvaćena je osnova. Određeno je da se primijeni izgradnja u zatvorenim nizovima. Općinsko upraviteljstvo je ovlašteno da u pojedinim slučajima sporazumno s vlasnicima pred zgradama predvidi slobodne površine za nasade i aleje. Taj pojas je trebao biti širok najmanje osam metara. Za nasade se morala upotrijebiti isključivo južna flora, osobito palme.⁷

U 1922. godini zasađene su aleje uz Balkansku cestu, uz Put Meja s 300 komada česmice, a postojeće aleje na obali i drugim ulicama uređene. Na Bulatovoj poljani pred

Slika 4. Detalj s Rive iz novijeg vremena. Stabla murava već su odavno zamijenjena palmama koje pružaju mediteranski ugođaj glavnom gradskom šetalištu.

⁵ Branko Radica: *Novi Split*. Split 1931. 175 i 176.

⁶ Imena ulica su navedena kako su se u to vrijeme koristila, a u zagradama su upisana današnja, ako su se promijenila.

⁷ *Sjednica općinskog vijeća*. Novo doba (dalje: ND), Split 14. i 24. VII. 1919. 3.

kazalištem bila su stabla murava. Ona su još početkom 1920. godine zamijenjena palmama.⁸

Slika 5. Botičeva poljana, današnji Trg republike, okružena reprezentativnim zdanjima Prokurativa. Tu je ranije bio Marmontov perivoj. Stanje početkom XX. stoljeća kada su s obje strane po dužini rasli redovi murva, a u sredini se nalazio spomenik pjesniku Luki Botiću rad kipara Ivana Meštrovića. Kasnije su murve zamijenjene palmama, a zatim i one povadene pa je trg popločan i bez ikakvog zelenila.

Posebna pažnja se posvećivala obali. Prvi javni park u Splitu zasadili su Francuzi 1808.-1810. godine na zapadnom kraju Rive. S vremenom je zapušten pa je opet obnovljen. Sredinom XIX. stoljeća sastojao se od dva pravokutna polja. Sjeverno je okruženo s dva reda drveća i imalo neki objekt u sredini. U južnome, nešto manjem, bile su dvije lijehe s cvijećem, također obrubljene drvećem. Sve je riješeno u pravilnom geometrijskom rasporedu. Park je u narednim desetljećima okružen zgradama Prokurativa. Kada je 1905. godine na južnom dijelu postavljen Meštrovićev spomenik pjesniku Luki Botiću, park je nazvan njegovim imenom. Na Botičevoj poljani (Trg republike) bila su zasađena stabla murava. U veljači 1924. godine počele su se na njihovom

⁸ *Palme na Bulatovoj poljani.* ND 13. IV. 1920. 3. - *Izgrađivanje ulica u Splitu.* ND 18. III. 1922. 5.

mjestu saditi palme u dva reda po dužini sa strana. Inženjer Petar Senjanović, ugledni stručnjak i javni radnik, usprotivio se takvom rješenju.⁹ Obrazlagao je kako takvi nasadi ne spadaju u jedan gradski trg koji je arhitektonski potpuno definiran i okružen zgradama s monumentalnim arkadama. To se po njegovom mišljenju kosilo s tradicijom u Dalmaciji. Da bi potkrijepio svoje tvrdnje naveo je i brojne trgove u evropskim gradovima. Palme su povadene 1937. godine da bi se taj trg mogao koristiti za ljetne priredbe na otvorenome.¹⁰

Slika 6. Pazar istočno od Dioklecijanove palače u vrijeme između dvaju svjetskih ratova. U hladu drvoreda tu se prodavalo voće i povrće i bujao svakodnevni život. U drugom svjetskom ratu taj je prostor bombardiran iz zraka pa je kasnije dosta promijenio izgled

Riva, sjeverni dio gradske luke tj. Dioklecijanova i Francuska obala (Obala hrvatskog narodnog preporoda) od davnina je bio najatraktivniji dio Splita. Tu su pristajale lađe, odvijao se živ trgovački promet. Na njenoj zapadnoj strani zasađene su u zadnjoj četvrtini XIX. stoljeća murve. Bile su u četiri reda, a na istoku pred južnim pročeljem Dioklecijanove palače u jednom. Sve je tada izgledalo dosta rustično, ali i slikovito. Površina je osim manjeg

⁹ O Senjanoviću vidjeti detaljnije u Stanko Piplović: *Doprinos Petra Senjanovića uređenju starog Splita*. Kulturna baština, Split V/1978. br. 7-8, 60.

¹⁰ Duško Kečkemet: *Javni parkovi u starom Splitu*. Hortikultura, Split XL/1973. br. 4. – P. S.: *Nasadi na Botičevoj poljani*. ND 17. II. 1924. 4.

dijela bila zemljana. Tuda su zaprežnim kolima i na magarcima s kozama prolazili ujutro i navečer u kolonama težaci Velog varoša do svojih polja.

S vremenom je Riva uređena, proširena i produžena nasipavanjem morskog plićaka, izgradnjom obalnog zida i reprezentativnih zgrada. U obnovi drvoreda prvih poslijeratnih godina najveća briga posvećena je upravo tom prostoru. Murve su bile visoka stabla koja su s vremenom zakržljala, a svojim širokim krošnjama pokrivala pročelja zgrada prema moru. Dječurlija je lomila grane berući slatke plodove, koji su inače padali na tlo i onečišćavali ga. Raspravljalo se mnogo o tome kako i čime da se zamijene. Konačno je uz suglasnost Uresnog povjerenstva, Općinsko upraviteljstvo odlučilo da se drvoredi murava uklone i zamijeni palmama. Time se gradu, u vezi s razvitkom turizma, htio dati reprezentativniji mediteranski ugođaj.

U listopadu 1920. godine naručene su palme za obalu i neke druge predjele grada. Odlučeno je zasaditi ih u proljeće kada je za to najpovoljnije vrijeme. Tako je 1921. počelo vađenje reda starih stabala. Ona su pred kavanom zamijenjena redom palma donesenih iz rasadnika u Visu. Radilo se o velikim primjercima vrste *Phoenix canariensis* te *Pritchardia filif. Irobust.* visine debla 3-5 metara. Uspjeh je bio velik pa ih se odlučilo posaditi i u drugim predjelima. Sveukupno su posađene 84 palme. Riva je postala glavno okupljalište i šetalište građana.

Stabla koja su izvađena na Rivi posađena su na Bačvicama i to veći dio uz put koji je vodio uz obalu do tog predjela. Time je formirana lijepa aleja s hladovinom posebno ugodna za posjetitelje kupališta u pješčanoj uvali. Općinska uprava je odlučila 1922. na Francuskoj obali posaditi još jedan red palma kako bi taj prostor dobio još ljepši izgled. U tu svrhu već su početkom godine iskopane jame između reda klupa.¹¹

Poslije mnogo nastojanja, uzduž čitave Rive do konca 1926. posađene su velike palme. One koje su ranije posađene lijepo su se razvijale. Nekoliko palma darovao je Emil Perišić, a također i braća Montana. I mjesna poljoprivredna ogledna stanica ustupila je lijepi broj dobro uzgojenih primjeraka sa svog zemljišta. Sve ostale nabavila je Općina. Riva u to vrijeme još uvijek nije bila popločana osim tek u uskom pojasu uz more i pločnik pred kućama. Sve ostalo je bila zemljana površina. Ljeti je bilo mnogo prašine, a zimi blata i

¹¹ *Za poljepšanje grada.* ND 7. X. 1920. 3. – *Presadivanje stabala.* ND 29. XII. 1921. 3. – *Poljepšavanje obale.* ND 18. I. 1922. 5.

lokava. Uvođenjem automobila otežan je promet. Konačno je 1926. godine njena čitava površina asfaltirana i time postala urednija i dobila pravi gradski ugođaj.¹²

Slika 7. Strossmayerova, današnja Obala lazareta na sjevernoj strani gradske luke. Drvoredi s lijeve strane vode prilazom prema Starom pazaru, a desno na istočnu stranu obale s pristaništem za parobrode i željezničkom stanicom

Radovi su i dalje nastavljeni. Krajem ožujka 1927. godine zasađena je palmama južna strana Francuske obale tj. na zapadnom dijelu Rive. Palme su također posađene nedaleko odatle na slobodnim prostorima pred crkvom sv. Frane. Konačno je 9. travnja posađen i zadnji red uzduž mora. To je izvedeno noću kako znatizeljnici ne bi ometali radove. Obala je dobivala sve atraktivniji izgled.¹³

Nešto dalje, iza zgrade suda koja je sa zapada zatvarala Rivu, u vrtu Deškovića počeo je graditi novu kuću poznati advokat dr. R. Pederin. Uz ulicu

¹² *Palme na obali.* ND 26. XI. 1926. 5. *Za palme na našoj obali.* ND 27. XI. 1926. 4. - Slavko Muljačić: *Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. i XX. stoljeću.* Zbornik Društva inženjera i tehničara u Splitu, Split 1958. 83.

¹³ *Sadjenje palma na Francuskoj obali.* ND 9. III. 1927. 4. *Palme na obali.* ND 11. IV. 1927. 5.

kod gradilišta bila su stabla platana, najljepša u gradu. Kako su smetala radovima, vlasnik je uputio molbu da mu ih se dozvoli posjeći. Općinsko upraviteljstvo je to odbilo pa je Pederin opet poslao novi zahtjev. Na to je odlučeno da se stabla okljaštire kako ne bi smetala. Međutim poduzetnik inž. Dešković dao je potpuno sasjeći dva stabla, a s trećeg je odrezao grane do samog debla. Općina je odlučila tužiti krivca državnom odvjetništvu. Za Split koji je još uvijek oskudijevao zelenilom, to je bila velika šteta.¹⁴

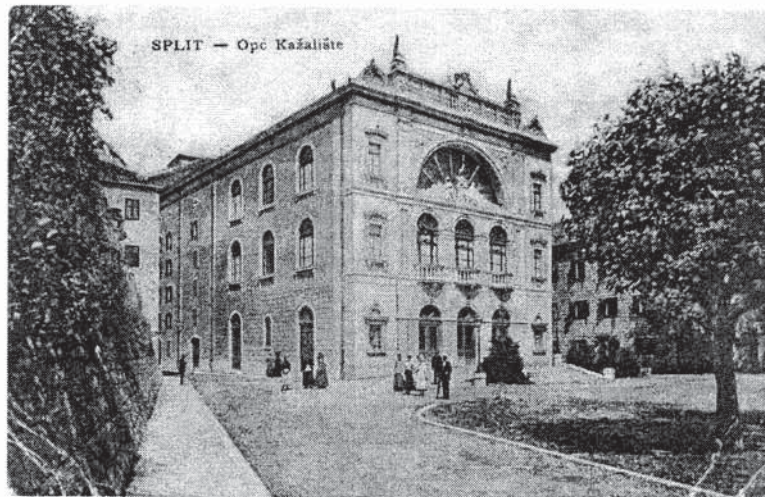
Slika 8. Istočna obala gradske luke. Veliki prostor nastao je nasipavanjem zemlje iz iskopa prilikom gradnje željezničke stanice koncem XIX. stoljeća. Postupno se uređivao i ozelenjavao drvoredima bjelogoričnih stabala. Stanje početkom XX. stoljeća.

Općina je 29. ožujka 1928. počela kopanjem rupa za novi red palma na obali u produženju Rive prema zapadu. Novi nasadi su se protezali od već postojećih

¹⁴ Posječena lijepa stabla platana kod sv. Frane radi jedne novogradnje. ND 20. IX. 1927. 4.

preko cijele Trumbićeve obale. Iste godine 24. rujna općinsko Poljoprivredno odjeljenje dalo je postaviti još jednu veliku palmu na Bulatovoj poljani ispred kazališta. U dogovoru s ravnateljstvom Velike realke promijenjene su palme u dvorištu škole. Izvađene su velike i posađen veći broj manjih. Stare su odatle prenesene i posađene na istaknutim mjestima po gradu.¹⁵

Palme su često stradale zimi kod niskih temperatura zbog slabe zaštite. U novije vrijeme početkom 1947. ugrožen je veliki broj primjeraka. Mnogima su usahle grane, a neke su potpuno propale pa su zamijenjene novima. Slično se dogodilo 1956. i 1963. godine.

Slika 9. Poljana pred Općinskim kazalištem. To je današnji Trg Gaje Bulata, kako je izgledao prvih godina XX. stoljeća. Vide se nasadi murva koje će kasnije biti zamijenjene palmama.

Osim palma do 1931. zasađeno je i drugo alejno drveće u novim ulicama, na putevima, prilazima i obali na 25 različitih mjesta u gradu. Naročito su bili značajni drvoredi u istočnom dijelu grada u predjelima Bačvica i Firula i to u Viškoj ulici, Ulici Matije Gupca, Putu Bačvica i Putu Firula. Na zapadnoj strani u predjelima Meja na Putu Milorada Draškovića (Šetalište Ivana Meštrovića), a na sjeveru u predjelu Spinuta i okolici u Ulici kraljice Marije

¹⁵ Novi red palma na obali. ND 29. III. 1928. 7. – Sađenje i presadivanje paoma. ND 25. IX. 1928. 4.

(Matoševa ulica), Putu hajduka Veljka (Matoševa ulica) i Branimirovom prilazu (Nazorov prilaz).

Postupno su se uređivale Bačvice, rezidencijalno-rekreativni predjel uz more istočno od grada. Tu su se gradile bogate vile okružene zelenilom. Tridesetih godina rekonstruiran je put koji je išao uz plažu. Izvedena je nova zaobilaznica dalje i na višoj razini. Dio te ceste pošumljen je sa strana tamarisima. Bilo je osnovano i posebno društvo «Bačvice» s ciljem uređenja tog atraktivnog predjela. Ono je nastojalo privoljeti vlasnike zemljišta uz obalu da ih pošume sve do sela Stobreća kako bi se stvorili uvjeti za razvitak rivijere.¹⁶

Tijekom 1933.-34. započela je izvedba širokog bulevara oko grada kako je to bilo predviđeno Regulacijskim planom. Počelo se s istočne strane na Bačvicama. Napravljeno je današnje Šetalište Bačvice od mora prema sjeveru do Poišanske ulice. Taj bulevar širok 35 metara ima dva kolnika sa strana i pločnike s drvoredima. U sredini je pojas širine 21 metar s nasadima. Dana 8. lipnja 1932. godine održana je sjednica Financijskog odbora Općine. Raspravljalo se o izgradnji dijela bulevara od kupališta Bačvica prema Vrzovom docu kod tvrđave Gripe. Karlo Dvornik, preko čijeg je zemljišta trebala proći trasa, ustupio je Općini pojas u širini od 40 metara. Kako je u tu svrhu bilo potrebno zahvatiti i zemljište Ozretić širine 7 metara, s tom obitelji se stupilo u pregovore. Ali nije se moglo doći do nagodbe pa je odlučeno da ga se ekspropirira. Tako je 1933. godine Općina uredila plato u uvali Bačvica i dio bulevara nazvanog Preradovićevo šetalište (Šetalište Bačvice) i to od platoa na sjever do ulice Matije Gupca. Postavljena je kanalizacija. Taj dio je nasut i poravnat pa je na njemu posađeno razno ukrasno drveće. U prvoj fazi uređena je dionica do kuće Marangunića tj. Smodlakine (Pojišanske) ulice. Nešto istočnije između Sunčanice (Preradovićevo šetalište) i Ulice Matije Gubca zasađen je veći broj četinarara. U to vrijeme u Smodlakinoj ulici još su bile stare i krive murve sred pločnika pa se planiralo i njih ukloniti.¹⁷

Nakon drugog svjetskog rata produžen je bulevar još dalje. Danas je to široka i duga Ulica slobode koja dalje pod raznim nazivima okružuje šire središte grada, prolazi tunelom ispod Marjana i završava na zapadu u predjelu Meja. Na najvećem svom potezu obrubljena je drvoredima.

¹⁶ Za pošumljenje obale od Bačvica do Stobreća. ND 3. IX. 1931. 11.

¹⁷ Uređenje Bačvica. ND 9. VI. 1932. 6. – Uređenje jednog dijela Bulevara na Bačvicama. ND 11. IV. 1933. 6. – Uređenje kupališnog predjela Splita. ND 12. V. 1933. 5.

Na Wilsonovoj (kneza Domagoja) obali s istočne strane gradske luke je željeznička stanica i pristanište brodova. Već je koncem XIX. stoljeća između njih uz široku operativnu obalu postavljen dugi niz bjelogoričnih stabala. Intenzivniji radovi na njenom uređenju počeli su 24. travnja 1933. godine kada se pristupilo betoniranju kolovoza u dužini od 180 metara i širini od 6 metara. Osobito je mnogo tamo urađeno u novije vrijeme. Duž čitave ove strane luke posađen je 1947. godine drvored kostelja.¹⁸

Zapadna obala (Branimirova obala) splitske luke od tadašnjeg hotela «Ambasador» na Matejuški do poluotoka Sustipana dugo je očuvala svoj prirodni oblik s kamenim hridima i plićacima. Put je išao nešto dalje od mora. Tamo su bili neki gospodarski objekti. Kako je grad rastao, uvidjelo se da tako lijepi i osunčani kraj uz more blizu središta treba dobiti reprezentativnu namjenu. Obala je u vremenu 1936.-1938. godine konačno nasuta i uređena. Sagrađen je kameni obalni zid u pokosu. Površina je asfaltirana, a stavljeni su i kandelabri s električnim svjetiljkama. Uz more je posađen red palma Tako je Riva širokom ulicom spojena s predjelom Meja s južne strane Marjana. Zapadna je obala postala jedno od najljepših gradskih šetališta.¹⁹ Poslije drugog svjetskog rata palme su zamijenjene tamarisima koji su bolje odoljivali jakim vjetrovima i morskoj posolici. Zasađen je i niz stabala s druge strane ulice. U novije vrijeme nastavljeno je ozelenjavanje duž šetališta kroz Meje. Tamo je 1951. godine zasađeno drveće od Vile Dalmacije sve do Oceanografskog instituta na rtu Marjana.

Duž Poljičke ceste, koja vodi iz grada na istok u pravcu Omiša, blizu novog groblja Tršćenica bila je lijepa aleja. Ali zbog suše 1935. godine stabla su bila ugrožena i zapuštena pa je postojala opasnost da se potpuno osuše. Južno od groblja na uzvisini u polju nalazi se srednjovjekovna crkvice sv. Lovre. Ona je u početku bila mjesto gdje su se držale zadušnice za umrle. U tu svrhu crkvice je uređena, a put koji je vodio od ceste do nje, 1934. godine je proširen na šest metara. Duž njegovih strana su zasađeni drvoredi.²⁰

¹⁸ Radovi na uređenju Wilsonove obale. ND 25. IV. 1933. 5. – Slavko Muljačić: Kronološki pregled izgradnje Splita. URBS, Split 1969. br. 8, 52.

¹⁹ Radovi na zapadnoj obali. ND 19. VII. 1938. 6. – Završeni radovi na Zapadnoj obali. ND 23. VII. 1938. 6.

²⁰ Gradi se novi put. ND 20. VII. 1934. 5. – Zapuštene aleje. ND 1. VII. 1935. 6.

Kada je koncem XIX. stoljeća u Split uvedena željeznica, kroz grad je sve do stanice na obali prokopan duboki usjek za prugu. To je uvijek bilo neuredno područje stoga su 1937. s obje strane usjeka zasađeni mladi čempresi kako bi se uljepšao neposredni okoliš. Neke mladice su usahle, dok je veći dio lijepo napredovao. Te je godine u samom središtu grada kod crkve sv. Petra iskra od lokomotive neke zapalila.²¹

I pored svega što je učinjeno, grad je uoči rata još uvijek oskudijevao zelenilom. Malo je bilo parkova, cvjetnjaka, travnjaka i pošumljenih površina. Među ulicama isticale su se Dubrovačka (Zagrebačka ulica) koja prolazi uz gradski perivoj na Manušu. U njoj su krošnje velikih topola formirale zeleni svod iznad čitave širine kolovoza. U predjelu Meja, stabla česmne posađena su tek tridesetih godina. I ona su se tako lijepo razvila da se očekivalo kako će kroz kratko vrijeme natkriti put i stvoriti ugodnu hladovinu. U 1938. godini dovršavao se revidirani Regulacijski plan grada. Tada je nakon njegovih ispravaka, više pozornosti posvećeno ulicama i njihovoj širini te se ostavila veća mogućnost za sadnju stabala duž njih. Drvoredi su u to vrijeme smatrani važnim za higijenu grada. Ali to je dolazilo u obzir samo na novim ulicama, jer u starim koje su bile uske, nije bilo moguće ništa napraviti.²²

Početak listopada 1938. godine u Splitu se održavala konferencija o uređenju nasada i parkova u kupališnim mjestima Primorske banovine. Sudjelovali su stručnjaci iz Zagreba i Beograda. Posebne su rasprave bile o Splitu i to predjelima Bačvica, Firula i Zente koje je trebalo ozeleniti domaćim raslinjem. Velika pozornost posvetila se hortikulturi uz spomenike kulture, naročito oko Dioklecijanove palače. U prvom dijelu rada govorilo se mnogo o nasadima uz puteve gdje još stanje nije zadovoljavalo.²³

Split je u razdoblju između dvaju svjetskih ratova u vremenu od samo dvadesetak godina dobio brojne ulice izvan svog tradicionalnog područja. Na glavnim su pravcima bili drvoredi koji su na mnogim mjestima izrasli u velike

²¹ Čempresi u željezničkom prokopu. ND 18. VII. 1938. 6.

²² Zelenila nema u Splitu. ND 29. VII. 1938. 5. – Proširenje novih gradskih ulica. ND 20. VIII. 1938. 7. – Mario Mateljan: Stvaranje zelenila u Splitu. ND 25. VIII. 1938. 5.

²³ Konferencija za podizanje parkova. ND 5. X. 1938. 3. –Konferencija za nasade. ND 6. X. 1938.

zasjenjene aleje. Za tadašnje prilike bile su dovoljno široke i okružene zgradama primjerene veličine. Sve to je pružalo poticajan ugođaj i uvjete za visoku kvalitetu življenja. Nakon rata nastavilo s ostvarivanjem nekih započetih projekata. Međutim nove društvene prilike usmjerile su razvoj grada u drugom smjeru s masovnom izgradnjom novih stambenih naselja. To je utjecalo na trase postojećih i novih ulica te njihovu hortikulturnu obradu.

Adresa autora - Author`s address:

Primljeno - Received: 25. 02. 2004.

Dr. sc. Stanko Piplović
Kaštelanska 2
21000 Split